

ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ ПРО НОТАРІАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

THE LEGISLATION OF UKRAINE ON NOTARIAL ACTIVITY IN THE CONDITIONS OF THE LEGAL REGIME OF MARTIAL LAW

Омельченко А.В., д.ю.н., професор,
завідувач кафедри приватного права,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: 0000-0002-8407-8555

Кожура Л.О., д.ю.н., професор,
директор ННІ «Юридичний інститут

Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана»
ORCID ID: 0000-0003-4100-9530

Дослідження законодавства України про нотаріальну діяльність в умовах правового режиму воєнного стану обумовлене необхідністю більш повного розуміння його змісту та механізмів дії з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб як на території України, так і за її межами.

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні був введений воєнний стан. Введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило прийняття ряду змін у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності.

Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164; Постановою Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану»; Наказом Міністерства юстиції України від 01 березня 2022 р. № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату», яким були внесені зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5, Положення про Спадковий реєстр, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5, Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5. Наказом Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5 було затверджено Перелік адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану.

Ключові слова: нотаріат, нотаріальна діяльність, законодавство про нотаріальну діяльність, консульська установа, місцеве самоврядування, воєнний стан.

The study of the legislation of Ukraine on notarial activity in the conditions of the legal regime of martial law is due to the need for a more complete understanding of its content and mechanisms of action in order to protect the rights and legitimate interests of individuals and legal entities both on the territory of Ukraine and abroad.

In connection with the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, the decree of the President of Ukraine «On the introduction of martial law in Ukraine» dated February 24, 2022 No. 64/2022 introduced martial law in Ukraine. The introduction of the legal regime of martial law in Ukraine caused the adoption of a number of changes in the field of legal regulation of notarial activity.

The specifics of the activity of the notary under martial law are determined by the Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of notary under martial law» dated February 28, 2022 No. 164; Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated March 6, 2022 No. 209 «Some issues of state registration and functioning of unified and state registers, the holder of which is the Ministry of Justice, under martial law»; Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated March 1, 2022 No. 1118/5 «On the Approval of Amendments to Certain Regulatory Acts in the Field of Notary», which amended the Procedure for Notarial Acts by Notaries of Ukraine, approved by the Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated February 22, 2012 r. No. 296/5, Regulations on the Inheritance Register, approved by Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated July 7, 2011 No. 1810/5, Regulations on the Unified Register of Powers of Attorney, approved by Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated December 28, 2006 No. 111/5. The Order of the Ministry of Justice of Ukraine dated April 1, 2022 No. 1307/5 approved the List of administrative-territorial units, within which user access to unified and state registers, the holder of which is the Ministry of Justice of Ukraine, is suspended under martial law.

Key words: notary, notarial activity, legislation on notarial activity, consular institution, local self-government, martial law.

Постановка проблеми. Дослідження законодавства України про нотаріальну діяльність в умовах правового режиму воєнного стану обумовлене необхідністю більш повного розуміння його змісту та механізмів дії з метою захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб як на території України, так і за її межами. У зв'язку із бойовими діями на території України велика кількість громадян України була вимушена виїхати за кордон, що спричинило збільшення кількості звернень до нотаріусів та інших суб'єктів нотаріальної діяльності за правовою допомогою. Таке дослідження дозволить більш системно визначити проблеми правового регулювання та організації нотаріальної діяльності під час дії воєнного стану з метою подальшого удосконалення законодавства у цій сфері та практики його застосування, створення належних організаційно-правових умов для покращення захисту прав та інтересів фізичних та юридичних осіб.

Метою статті є дослідження законодавства України про нотаріальну діяльність в умовах правового режиму воєнного стану.

Стан дослідження. Загальні питання нотаріальної діяльності досліджувалися такими представниками юридичної науки, як Баранкова В. В., Долинська М. С., Комаров В. В., Нікітін Ю. В., Фурса С. Я. та ін.. [1–5]. Законодавство України про нотаріальну діяльність в умовах правового режиму воєнного стану ще не було об'єктом наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 92 Конституції України організація і діяльність нотаріату визначаються виключно законами України [6]. Правове регулювання діяльності нотаріату в Україні визначається такими основними нормативно-правовими актами, як Закон України «Про нотаріат» від 02 вересня 1993 р.

№ 3425-ХІІ [7] та Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [8]. Межі законодавства України про нотаріальну діяльність визначаються у статті 2 Закону України «Про нотаріат», згідно якої правовою основою діяльності нотаріату є Конституція України, Закон України «Про нотаріат», інші законодавчі акти України [7].

Згідно із ст. 1 Закону України «Про нотаріат» нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим законом, з метою надання їм юридичної вірогідності. Закон України «Про нотаріат» містить норми права, що визначають загальні положення про нотаріат, організацію діяльності державних нотаріальних контор та нотаріальних архівів, організацію приватної нотаріальної діяльності, повноваження щодо вчинення нотаріальних дій, загальні правила вчинення нотаріальних дій та правила вчинення окремих нотаріальних дій (посвідчення правочинів; вжиття заходів до охорони спадкового майна; видача свідоцтв про право на спадщину; видача свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя; видача свідоцтва про придбання жилих будинків з прилюдних торгів; накладання заборони відчуження нерухомого майна; засвідчення вірності копій документів і виписок з них, справжності підписів і вірності перекладу; посвідчення фактів; прийняття в депозит грошових сум і цінних паперів; вчинення виконавчих написів; вчинення протестів векселів; вчинення морських протестів; прийняття документів на зберігання). Крім вищезазначених положень, Закон України «Про нотаріат» містить норми про застосування законодавства іноземних держав та про міжнародні договори у сфері нотаріальної діяльності [7].

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріусом є уповноважена державою фізична особа, яка здійснює нотаріальну діяльність у державній нотаріальній конторі, державному нотаріальному архіві або незалежну професійну нотаріальну діяльність, зокрема посвідчує права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняє інші нотаріальні дії, передбачені законом, з метою надання їм юридичної вірогідності [7].

Наступною категорією суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи органів місцевого самоврядування. Згідно із ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР до делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належить, серед іншого, вчинення нотаріальних дій з питань, віднесених законом до їх відання, реєстрація актів цивільного стану. Так, у сільських населених пунктах окремі нотаріальні дії, визначені в Законі України «Про нотаріат», вчиняються уповноваженими на це посадовими особами органів місцевого самоврядування. Зокрема, такі посадові особи вживають заходів щодо охорони спадкового майна; посвідчують заповіти (крім секретних); видають дублікати посвідчених ними документів; засвідчують вірність копій (фотокопій) документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя в разі смерті одного з подружжя. Останні два види нотаріальних дій вчиняють уповноважені посадові особи органу місцевого самоврядування, які мають вищу юридичну освіту, досвід роботи у галузі права не менше трьох років, пройшли протягом року стажування у державній нотаріальній конторі або приватного нотаріуса, завершили навчання щодо роботи з єдиними та державними реєстрами, що функціонують в системі Міністерства юстиції України, та склали іспит із спадкового права у порядку, встановленому Міністер-

ством юстиції України. Контроль за організацією нотаріальної діяльності уповноважених на це посадових осіб органів місцевого самоврядування, дотриманням ними порядку вчинення нотаріальних дій та виконанням правил нотаріального діловодства здійснюється Міністерством юстиції України. Зазначені посадові особи не мають права на оформлення документів, призначених для використання за межами державного кордону [9].

Третьою категорією суб'єктів нотаріальної діяльності є посадові особи консульських установ України за кордоном. Порядок здійснення нотаріальних дій консульськими установами визначається Консульським статутом України, затвердженим Указом Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94 [10].

Вчинення нотаріальних дій за кордоном покладається на консульські установи України, а у випадках, передбачених чинним законодавством, - на дипломатичні представництва України. Консульські установи України вчиняють такі нотаріальні дії: посвідчують правочини (договори, заповіти, довіреності тощо), крім іпотечних договорів, договорів про відчуження та заставу жилих будинків, квартир, дач, садових будинків, гаражів, земельних ділянок, іншого нерухомого майна, що знаходиться в Україні, а також крім договорів оренди, суборенди, емфітевзису земельних ділянок сільськогосподарського призначення; вживають заходів до охорони спадкового майна; видають свідоцтва про право на спадщину; видають свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя; засвідчують вірність копій документів і виписок з них; засвідчують справжність підпису на документах; засвідчують вірність перекладу документів з однієї мови на іншу; посвідчують факт, що фізична особа є живою; посвідчують факт перебування фізичної особи в певному місці; посвідчують тотожність фізичної особи з особою, зображеною на фотокартці; посвідчують час пред'явлення документів; приймають в депозит грошові суми і цінні папери; вчиняють виконавчі написи; приймають на зберігання документи; вчиняють морські протести; видають дублікати посвідчених ними документів. Законодавством України можуть бути передбачені й інші дії, що вчиняються консульськими установами України [7, 10].

Крім суб'єктів нотаріальної діяльності, названих вище, окрема категорія суб'єктів має право посвідчувати заповіти (крім секретних) та довіреності, прирівняні до нотаріально посвідчених. Таких суб'єктів можна назвати спеціальними суб'єктами нотаріальної діяльності. До них відносяться головні лікарі, їх заступники з медичної частини або чергові лікарі лікарень, госпіталів, інших стаціонарних закладів охорони здоров'я, начальники госпіталів, директори або головні лікарі будинків для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; капітани морських, річкових суден, що ходять під прапором України; начальники пошукових або інших експедицій; командири (начальники) військових частин, з'єднань, установ або військово-навчальних закладів; начальники установ виконання покарань та слідчих ізоляторів [7, 11].

У зв'язку із військовою агресією Російської Федерації проти України, на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони України, відповідно до пункту 20 частини першої статті 106 Конституції України, Закону України «Про правовий режим воєнного стану» Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 в Україні був введений воєнний стан. У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забез-

печення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [12].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII визначає зміст правового режиму воєнного стану, порядок його введення та скасування, правові засади діяльності органів державної влади, військового командування, військових адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [13].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [13].

Введення в Україні правового режиму воєнного стану спричинило прийняття ряду змін у сфері правового регулювання нотаріальної діяльності.

Особливості діяльності нотаріату в умовах воєнного стану визначені Постановою Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164. Відповідно до зазначеної постанови, в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування, нотаріальні дії вчиняються з урахуванням ряду встановлених особливостей (заборон), основними із яких є такі:

- у разі звернення громадян Російської Федерації або юридичних осіб, у яких власниками істотної частки чи кінцевими бенефіціарами є громадяни Російської Федерації, нотаріус відмовляє у вчиненні нотаріальної дії, а незавершені нотаріальні дії зупиняються. Це обмеження діє до прийняття та набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором;

- посвідчення довіреностей (крім окремих їх видів), засвідчення справжності підпису на заяві про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за кордон, здійснюється без використання спеціальних бланків нотаріальних документів на білих аркушах паперу з нанесеними на них за допомогою комп'ютерної техніки реквізитами нотаріуса;

- у разі виникнення загрози неправомірного вилучення чи втрати спеціальних бланків нотаріальних документів, печатки приватного або державного нотаріуса, такі бланки та печатки підлягають невідкладному знищенню у встановленому порядку. Дозволяється передача спеціальних бланків нотаріальних документів між нотаріусами, у тому числі поза межами нотаріального округу;

- визначений законодавством строк для внесення нотаріусом відомостей до єдиних та державних реєстрів, що функціонують у системі Міністерства юстиції, продовжується на підтверджений державним підприємством «Національні інформаційні системи» час їх неналежного функціонування;

- нотаріальне посвідчення окремих правочинів здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна;

- забороняється нотаріальне посвідчення окремих правочинів, пов'язаних із відчуженням нерухомого майна, цінних паперів, корпоративних прав, іпотекою, встановлення довірчої власності на нерухоме майно та ряду інших правочинів;

- на час воєнного стану перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється, а свідоцтво про право на спадщину видається спадкоємцям після закінчення строку для прийняття спадщини;

- в умовах воєнного стану окремі види довіреностей та заповіти військовослужбовців та працівників правоохоронних (спеціальних) органів можуть посвідчуватися командиром (начальником) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою [14].

Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209 «Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану» встановлено, що в умовах воєнного стану та протягом одного місяця з дня його припинення або скасування державна реєстрація юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, державна реєстрація речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, надання/отримання відомостей/інформації з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань, Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, у тому числі шляхом безпосереднього доступу до них, проводиться/забезпечується з урахуванням особливостей, визначених цією постановою. До основних особливостей, що стосуються діяльності нотаріусів, відносяться такі:

- види державної реєстрації, визначені у цій постанові, можуть проводитися, серед інших суб'єктів, нотаріусами, включеними до затвердженого Міністерством юстиції переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна;

- державна реєстрація майнових прав проводиться нотаріусами в межах області, у м. Києві або Київській області, за місцезнаходженням нерухомого майна, крім проведення державної реєстрації прав у результаті оформлення спадщини [15].

Згідно Наказу Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [16] були внесені зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5 [8], Положення про Спадковий реєстр, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5 [17], Положення про Єдиний реєстр довіреностей, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5 [18]. Відповідно до цих змін, в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до зазначених реєстрів, нотаріальні дії здійснюються без їх використання з подальшим внесенням до них відповідних відомостей протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу [16].

Наказом Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5 було затверджено Перелік адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану. До цього переліку віднесені ряд адміністративно-територіальних одиниць Донецької, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей, Автономна Республіка Крим та місто Севастополь [19].

Наприкінці слід зазначити, що крім особливостей, обмежень та заборон, визначених на період впровадження воєнного стану в Україні, до нотаріальної діяльності у повній мірі продовжують застосовуватися усі інші положення законодавства про нотаріат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Комаров В. В., Баранкова В. В. Нотаріат в Україні: підручник. Х.: Право, 2011. 384 с.
2. Долинська М. С. Нотаріальний процес: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 652 с.
3. Нотаріат в Україні: навчальний посібник / За ред. Ю. В. Нікітіна. К.: КНТ, 2007. 680 с.
4. Фурса С. Я. Теорія нотаріального процесу: Науково-практичний посібник. К.: Алерта; Центр учбової літератури, 2012. 920 с.
5. Нотаріат України: підручник / С. Я. Фурса [та ін.] ; за заг. ред. С. Я. Фурси; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Центр правових досліджень Фурси. 3-тє вид., допов. та перероб. Київ: Алерта, 2015. 484 с.
6. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Про нотаріат : Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text>
8. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text>
9. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Про Консульський статут України : Указ Президента України від 02 квітня 1994 р. № 127/94. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/127/94#Text>
11. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
12. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>
13. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
14. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>
15. Деякі питання державної реєстрації та функціонування єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції, в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 06 березня 2022 р. № 209. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/209-2022-%D0%BF#Text>
16. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату : Наказ Міністерства юстиції України від 01.03.2022 р. № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>
17. Про затвердження Положення про Спадковий реєстр : Наказ Міністерства юстиції України від 07 липня 2011 р. № 1810/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0831-11#n27>
18. Про запровадження Єдиного реєстру довіреностей та внесення змін і доповнень до деяких нормативно-правових актів Міністерства юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України від 28 грудня 2006 року № 111/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1378-06#n48>
19. Про затвердження Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України від 01 квітня 2022 р. № 1307/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-22#Text>